

Farmski uzgoj jelena u Evropskoj Uniji i perspektive za Srbiju

- ✓ **Miroslav I. Urošević, dr sci.,** Naučni Institut za reprodukciju i veštačko osemenjavanje domaćih životinja "Temerin"
- ✓ **Prof. dr Radim Kotrba** Faculty of Tropical AgriSciences, Czech University of Life Sciences Prague, Czech Republic
- ✓ **Prof. dr Zoran Ristić,**
- ✓ **Prof. Dr Dragan Tešanović,** Prirodno-matematički Fakultet, Univerziteta u Novom Sadu
- ✓ **Konstantin Plužarević, mr. sci., JP** „Nacionalni park Fruška Gora“, Sr. Kamenica, Srbija

UVOD

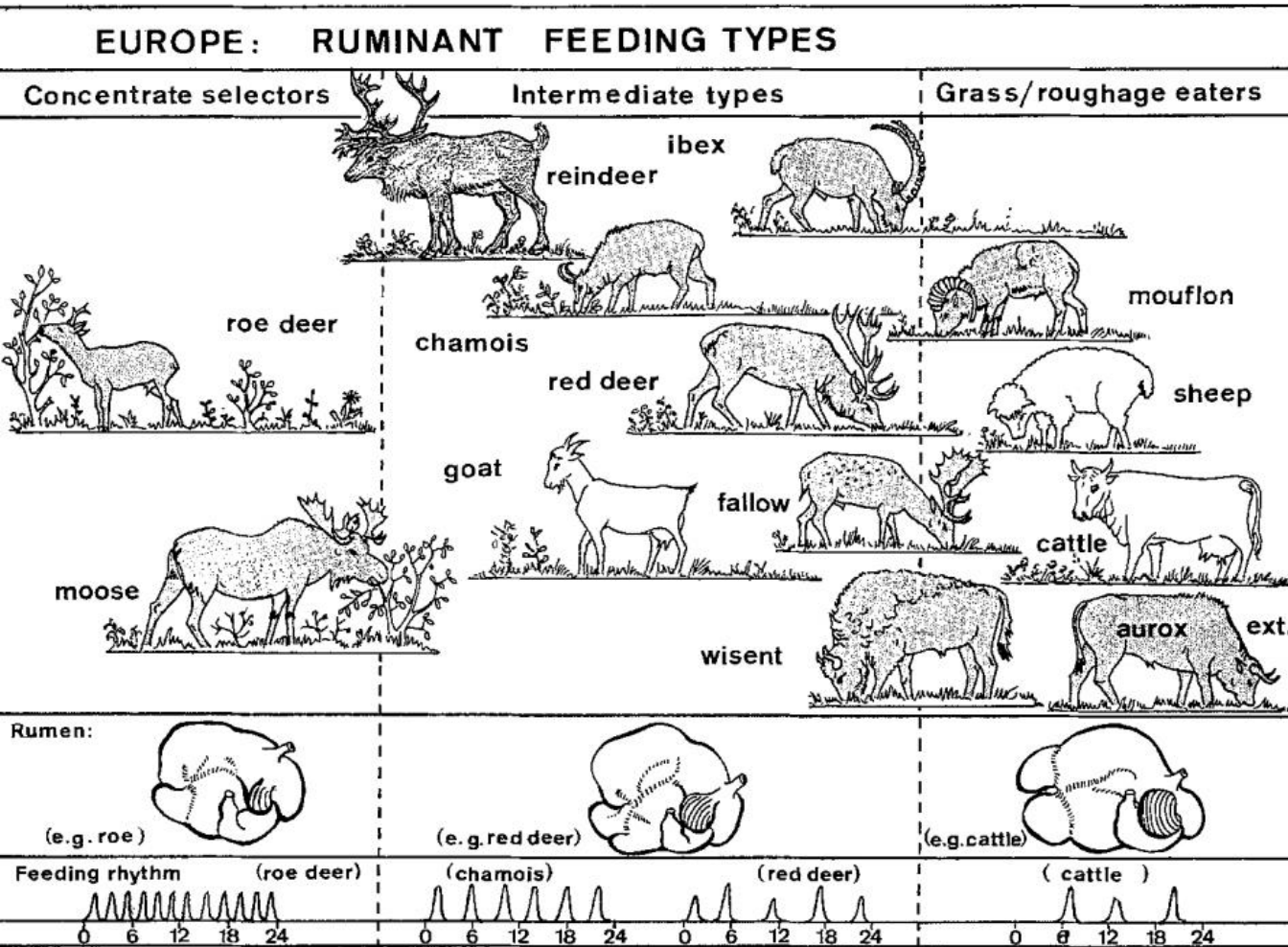
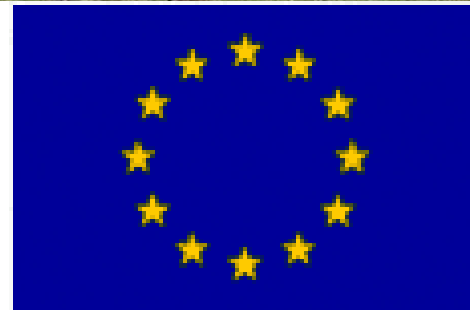
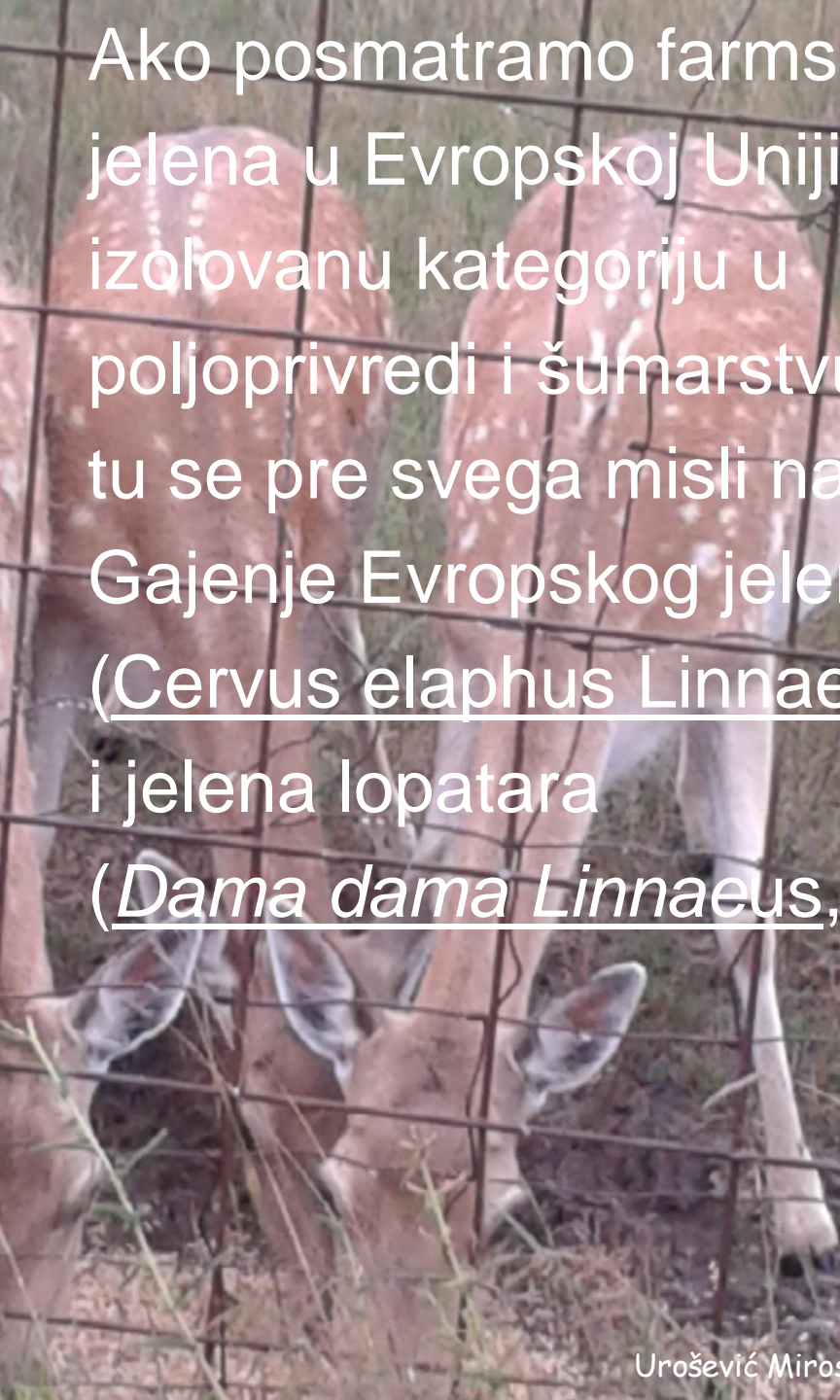

Fig. 2. European ruminants according to feeding type (shaded), domesticated species white; the further to the right, the better a species' adaptation to digest plant cell wall/fibre in its RR; the more to the left, the more plant cell contents are selected for. Note changes in diurnal feeding frequency (from Hofmann 1976, redrawn)

Ako posmatramo farmski uzgoj jelena u Evropskoj Uniji kao izolovanu kategoriju u poljoprivredi i šumarstvu, tu se pre svega misli na Gajenje Evropskog jelena (*Cervus elaphus* Linnaeus, 1758) i jelena lopatara (*Dama dama* Linnaeus, 1758).

Gajenje jelena (na prvom mestu lopatara) na farmama je doživelo ekspanziju u zemljama EU poslednjih decenija, pre svega usled povećane potražnje na tržištu za “alternativnim” izvorima hrane koja je nutritivno poželjnija, sa smanjenim sadržajem masti, a povećanim udelom proteina i minerala (u odnosu na “tradicionalno” meso sličnih domaćih vrsta).

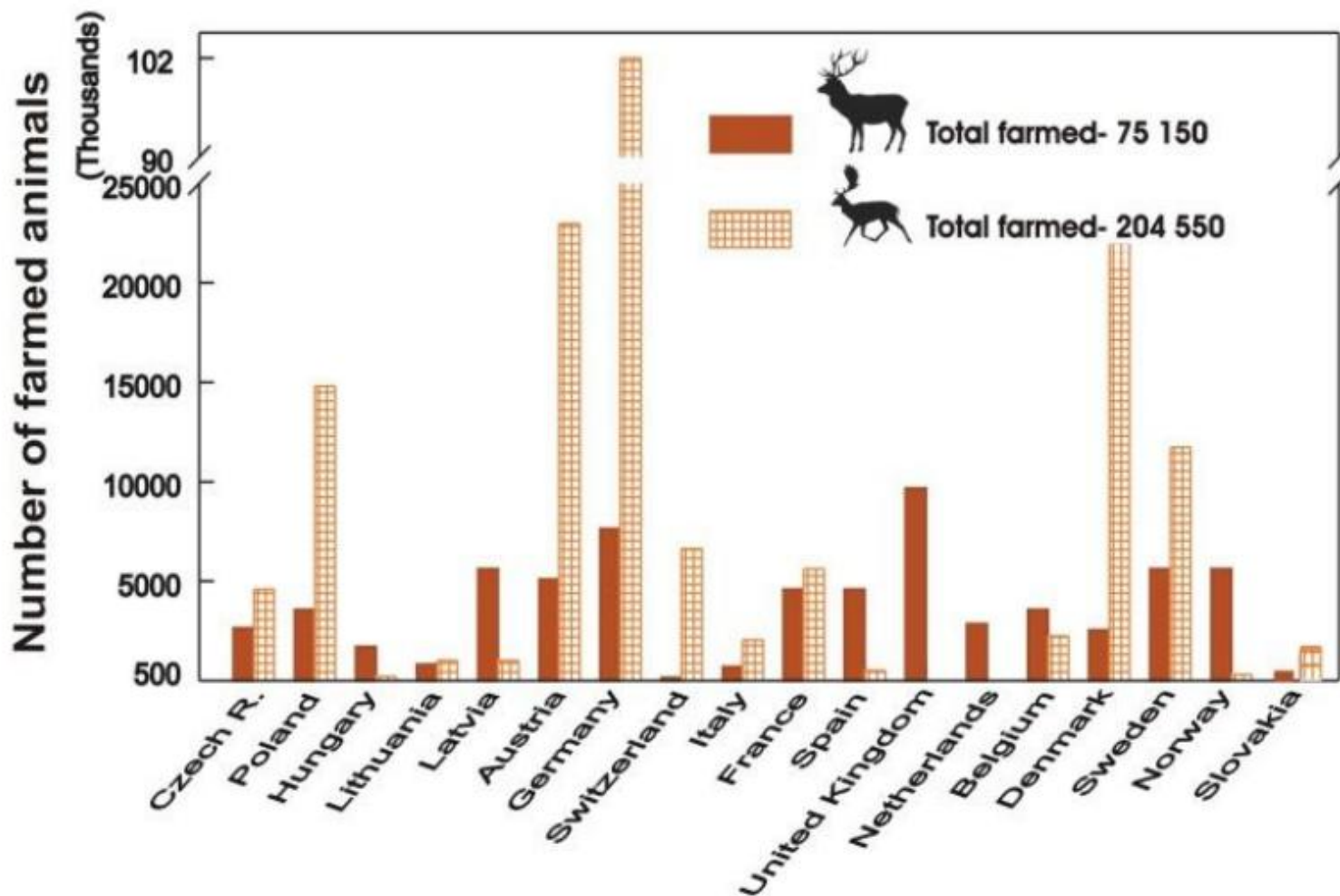
Farma jelena,
Slovačka

To je dovelo do povećanja tražnje za ovom vrstom mesa ali i brzu reakciju tržišta i obezbeđenje bolje ponude, počev od samih farmi pa sve do velikih lanaca supermarketeta.

-
- Nažalost, nema mnogo oficijelnih podataka o proizvodnji i prometu farmski gajenih jelena u EU.
 - Izuzetak su podaci Evropske agencije za bezbednost hrane “EFSA” (European Food Safety Authority), koja u svom izveštaju iz 2013., piše da se u EU gaji oko 280.000 jelena, a nešto manje od polovine ovog broja se zakolje i konzumira godišnje.

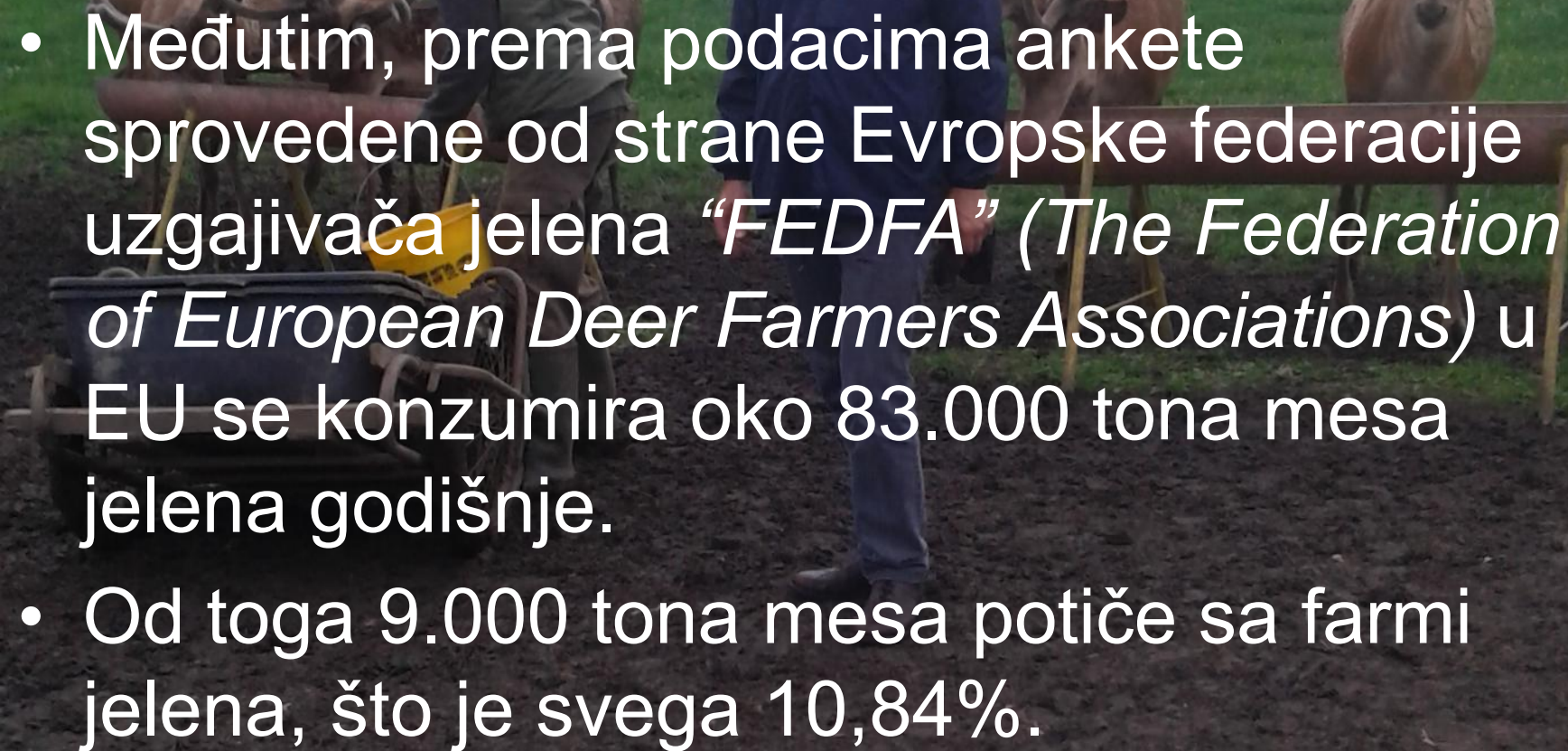
 Red deer Fallow deer

Figure 1: The number and distribution of farmed red and fallow deer (EFSA, 2012).

- Razlog za povećano gajenje jelena na farmama, je i što se relativno lako drže, sa minimalnim dnevnim obavezama, većinom na paši, sa zaklonom tokom zime, ali prilagodljivo u svim uslovima poljoprivredne proizvodnje.

-
- Međutim, prema podacima ankete sprovedene od strane Evropske federacije uzgajivača jelena “*FEDFA*” (*The Federation of European Deer Farmers Associations*) u EU se konzumira oko 83.000 tona mesa jelena godišnje.
 - Od toga 9.000 tona mesa potiče sa farmi jelena, što je svega 10,84%.

- Sa druge strane, Asocijacija uzgajivača jelena Novog Zelanda (“*Deer Industry New Zealand*”) kao svetski lider u ovoj branši, u svom izveštaju za 2015. godinu je izvestila o izvozu 11.000 tona mesa u Evropu.

- To govori o određenoj disproporciji u ponudi i potražnji na tržištu Evrope.

- Ako pogledamo neke osnovne zakonske obaveze vezano za standarde držanja jelena na farmama, tu može korisno da posluži važeći zakon o zaštiti i dobrobiti životinja u Austriji iz 2004. godine, a tiče se minimalnih uslova u pogledu prostora i socijalnog kontakta ovih životinja.

Box za “grupisanje” više jedinki

“Crash box” za fiksiranje jedne životinje

- Tako naprimer, za evropskog jelena je minimalna ograda površina za držanje 2 ha,

- a maksimalan broj od 10 odraslih jedinki/1 ha, uz obavezu posedovanja zaklonjenog prostora od najmanje 4 m²/po 1. odrasloj životinji.

- Što se tiče jelena lopatara, tu su vrednosti praktično dvostruko manje, odnosno
- najmanja površina zemljišta omeđanog specijalnom žičanom ogradom je **1 ha**,
- maksimalan broj životinja **po 1 ha je 20**, a
- zaklonjeni prostor mora biti minimalno **2 m²/po 1. odrasloj životinji**.

- Zakonodavac je u Austriji predvideo i norme za mlađe kategorije, odnosno **proporcionalno dve životinje do 18 meseci** starosti se računaju kao jedna odrasla životinja, odnosno kao **3 jedinke stare do 12 meseci**.
- Propisano je takođe da životinje moraju imati i dovoljan prostor za slobodno kretanje, kao i socijalni kontakt sa drugim jedinkama svoje vrste.
- Konkretno, jedinke istog pola ne smeju se duže držati same u ograđenom prostoru, jer se na taj način remeti njihov reproduktivni ciklus, ali i socijalno, odnosno seksualno ponašanje.

Farma jelena, Slovačka

Farma jelena, Slovačka

- Uz to, ograda od specijalne žice mora biti tako postavljena da onemogućava povrede životinja, da se ne prave oštri uglovi ili kanali i sprečava na svaki način da je životinje probiju, odnosno preskoče.
- Interesantno da su ovim zakonom propisane i obaveze prijavljivanja zaraznih bolesti pre svega slinavke i šapa, zatim tuberkuloze i hronične slabosti jelena (*Chronic Wasting Disease* „CWD“), bolesti srodne Bovinoj spongioformnoj encefalopatiji „BSE“ poznatijoj kao “Bolest ludih krava”.

- Međutim, navedena lista nije fiksna, već se ona može menjati zavisno od procene nadležnih veterinarskih službi u odnosu na analizu rizika, kao što je naprimer skorašnja pojava Bolesti plavog jezika kod domaćih i divljih preživara.

- Ako analiziramo uslove za potencijalni farmski uzgoj jelena u Srbiji, oni su dosta oskudni, odnosno pokriveni sa više raznorodnih zakonskih normi.
- Najpre, u Zakonu o stočarstvu („Sl. glasnik RS”, br. 41/09 i 93/12) odnosno Zakonu o izmenama i dopunama zakona o stočarstvu („Sl. glasnik RS”, 14/2016) prvi put se uvodi pojam gajena divljač i zatim definiše farma divljači kao „ograđeni ili zatvoreni objekat u kojem se gaji posebnom tehnologijom jedna vrsta divljači radi prometa proizvodima životinjskog porekla, dalje reprodukcije“.
- Takođe, eksplicitno se ističe da „intenzivno gajenje divljači iz klase sisara i ptica može da se obavlja samo na farmi divljači“.

- Odgajivač koji se bavi farmskim gajenjem divljači mora da ispunjava uslove u pogledu objekata za gajenje divljači, odgovarajuće opreme za gajenje određene vrste divljači i stručnog kadra i on može uneti divljač na farmu divljači samo ako ima uverenje o njenom zdravstvenom stanju, u skladu sa propisima kojima se uređuje veterinarstvo.
- Takođe, odgajivač koji se bavi farmskim gajenjem divljači mora da vodi evidenciju o proizvodnji za pojedine proizvodne faze.

- U odnosu na veterinarske propise odnosno zdravstveni nadzor kod divljači i divljih životinja u našoj zemlji, to je obuhvaćeno Pravilnikom o programu mera zdravstvene zaštite životinja za 2017. godinu („*Sl. glasnik RS*“ br. 43/17 od 05.05.2017).
- Tu se navodi da se u cilju praćenja i kontrole zdravstvenog stanja i utvrđivanja prisustva zaraznih i parazitskih bolesti kod divljači i divljih životinja u slobodnoj prirodi i intenzivnom, odnosno farmskom uzgoju sprovodi dijagnostičko ispitivanje, odnosno imunoprofilaktičke mere u zavisnosti od životinjske vrste i epizootiološke situacije, na osnovu programa Ministarstva, a na predlog nadležnog veterinarskog instituta.

- Tu su nabrojana praktično sva moguća dijagnostička ispitivanja kod divljači i divljih životinja, a kao epizootiološki interesantna mogu se izdvojiti sledeća, naravno po planu Ministarstva: Bolest plavog jezika, Slinavka i šap, Bruceloza, Tuberkuloza i Kju groznica.
- Takođe, propisano je kako se dijagnostička ispitivanja po programu nadležnog naučnog ili specijalističkog instituta vrše i u intenzivnom uzgoju divljači, u odgajalištima i na farmama divljači.

- Uz to, u prometu divljači, u karantinskom prostoru, u odgajalištima i na farmama divljači omogućava se i identifikacija jedinki, kao i odvojeno držanje različitih vrsta divljači.
- Poslednje navedeno podrazumeva zapravo obeležavanje životinja, jer se jedino tako pojedine jedinke mogu identifikovati. Ipak, navedenim propisima u Srbiji treba dodati i odredbe važećeg Zakona o divljači i lovstvu ("*Sl. glasnik RS*", br. 18/2010) gde se definiše da je farma divljači ograđena površina za gajenje određenih vrsta divljači isključivo radi proizvodnje mesa divljači, a zapravo je zabranjeno unositi u lovište divljač iz parkova divljači, zooloških vrtova i sa farmi divljači, kao i oštećenih jedinki divljači.
- Ova odredba je donekle kontroverzna, i nije jednoobrazna u EU, imajući u vidu da je unošenje jelena sa farmi naprimer zabranjeno u Slovačkoj a dozvoljeno u Hrvatskoj. Urošević Miroslav: Farmski uzgoj jelena u EU i perspektive za Srbiju

- Nakon uporednog prikaza naših i propisa EU za farme jelena, može se zaključiti da je potrebno dodatno usaglašavanje važećih pravilnika u Srbiji. To se pre svega odnosi na preciznije definisanje uslova za držanje jelena na farmama u odnosu na veterinarske standarde iz zaštite i dobrobiti životinja u EU.
- Zatim, postoji potreba da se definiše šta je potrebno da bi se farma jelena registrovala u skladu sa veterinarskim propisima o zdravstvenom stanju životinja, kako vezano za proizvodnju mesa, tako i za proizvodnju jelena za priplod odnosno dalju reprodukciju.

- Uključujući i potencijalni izvoz u Zemlje Carinske Unije (Rusija, Belorusija, Kazahstan), imajući u vidu velike potrebe tržišta za uvozom jelena tamo.
- Uopšte, smatramo da treba uobličiti navedene zahteve u skladu sa regulativom EU, a pre svega zbog stvaranja zakonskog okvira za početak ove profitabilne vrste agrobiznisa u Srbiji.
- Ali uzevši u obzir da je Srbija kao zemlja kandidat za članstvo u EU u obavezi da svoje propise prilagodi onima u Evropskoj Uniji, nadamo se da će se to što pre desiti zbog velikog interesa poslovnih ljudi za osnivanje ovakvih uzgojnih centara.

Hvala na pažnji!

**Rad je nastao kao rezultat projekata „TR-31084“ i „III - 46005“ finansiranih od strane Ministarstva prosvete i nauke R. Srbije.*